

BAFRA'DA OSMANLI DÖNEMİNE AİT MODERN EĞİTİM KURUMLARINA İKİ ÖRNEK: ZÜKUR (ERKEK) VE İNAS (KIZ) RÜŞDİYELERİ

Mesut AYAR*

ÖZ

Bilindiği üzere Bafra, nüfus sayısı ve bazı ekonomik veriler dikkate alındığında, bugün Karadeniz Bölgesinin olduğu gibi, Osmanlı Devleti döneminde de Canik Sancağı ve Trabzon Vilayetinin başta gelen kazalarından biriydi. Bafra, Osmanlı Devleti'ndeki genel modernleşme hareketinin önemli bir parçası olan eğitimdeki modernleşme sürecini XIX. yüzyılın sonlarından itibaren, bilhassa iki rüşdiye mektebi ile yaşamıştır. Bu okulların açılabilmesi ve faaliyetine devam edebilmesinde Bafra insanının istek, özveri ve katkısı büyük öneme sahiptir. Bu makale ile 1872'de erkekler ve 1900 yılında da kızlar için açılan ve başından itibaren Karadeniz'deki en büyük rüşdiyelerden olan bu iki okulun tarihçeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu, özellikle okulların öğretmen kadrolarındaki ve öğrenci sayılarındaki değişim doğrultusunda yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bafra, Samsun, Canik Sancağı, Trabzon Vilayeti, Zükur (Erkek) Rüşdiyesi, İnas (Kız) Rüşdiyesi, Osmanlı Eğitim Sistemi.

TWO EXAMPLES OF MODERN HIGH SCHOOLS IN OTTOMAN BAFRA: THE HIGH SCHOOLS FOR BOYS AND GIRLS

ABSTRACT

Bafra was one of the important towns in the Sancak of Canik in regard to its population and economical data at the end of the 19th century. Starting from the late 19th century, Bafra experienced the educational modernization movement in its two important high schools. This was the part of general modernization process in the Ottoman Empire. In this article special attention is paid to the historical developments of the two high schools which were opened in 1872 for boys and in 1900 for girls.

Keywords: Bafra, Samsun, the Sancak of Canik, the Province of Trabzon, High Schools for Boys, High Schools for Girls, The Ottoman Education System.

---

* Yard. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. KIRKLARELİ.

Giriş

Bir devletin veya milletin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik tarihine ışık tutan incelemeler arasında önemli bir yere sahip bulunan şehir tarihi çalışmalarıyla, bir şehrin sosyo-kültürel yapısı ve ekonomisi en ince ayrıntılarına kadar ortaya konabilmekte, böylece de genel manada bazı verilere erişilmesini sağlayan, o topluma ait birçok önemli detaya ulaşılabilir. Buradan hareketle, bu çalışmanın öncelikli amacı, yerel tarih çalışmalarına, özellikle şehir tarihi yazımına bir katkı sağlayabilme arzusudur. Ayrıca bu çalışmayla, Osmanlı eğitim sistemindeki gelişimin küçük ölçekte ya da başka bir ifadeyle bir taşra örneğiyle ele alınıp ortaya konulması hedeflenmiştir¹.

Bu makalenin ana kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan vesika ve dosyalar teşkil etmektedir. Konuyla ilgili olarak muhakkak en derli toplu bilgileri içeren bu kaynaktaki bilhassa Maarif Nezareti evrakından yararlanılmış; bunun yanında, Maarif Nezareti ve Trabzon Vilayeti sanlamelerinde bulunan birçoğu istatistikî bilgi niteliğindeki verilerden de metnin ortaya çıkmasında kayda değer bir fayda sağlanmıştır.

Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü bölgedeki verimli bir ovada kurulan Bafra, I. Mehmet döneminde Osmanlı hâkimiyetine girdikten² sonra önceleri nahiye olarak idare edilmiş, XVI. yüzyılda ise kaza niteliği kazanmıştır. XVIII. yüzyılda kaza merkezi olmaya devam eden Bafra³, sonraları yine nahiye ve nihayet 1854 yılında tekrar kaza haline getirilmiştir⁴.

1860'lardan itibaren Kafkasyalı göçmenlerin bir kısmı geçici olarak Bafra'ya yerleştirilmiş, sonraki yıllarda bunlar ve yeni gelenlerden bir kısmı

¹ Şu ana kadar, Bafra Kazasının dâhil olduğu Canik Sancağı ve Trabzon Vilayetindeki eğitim konusunda yayınlanmış çalışmalardan bazıları şöyledir: M. Emin Yolaçıcı, "Maarif Sanlamelerine Göre Canik Sancağında Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Haziran 1997, S. 10; Halil Aytekin, "Trabzon Vilayeti Eğitim Teşkilatı", *Trabzon Tarihi Sempozyumu (6-8 Kasım 1998)*, Trabzon 1999; Mehmet Yavuz Erler, "Sicill-i Umumi Defterlerine Göre Samsun Merkez İnas Mektebi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Mayıs 1999, Sayı 12/1. Ancak bildiğimiz kadarıyla, Bafra'daki eğitime ya da eğitim kurumlarına dair hazırlanan özel bir eser bulunmamaktadır.

² Tarihi M.Ö. 4000'lere kadar dayanan bir yerleşim merkezi olan Bafra, bu uzun tarihi süresince birçok değişik kavmin hâkimiyeti altında kaldıktan sonra, II. Kılıçaslan döneminde Anadolu Selçuklularının kontrolüne girmiş, Moğol istilasından sonraki dönemde de Canik Beyliklerinden Bavra Beyliği'nin idare merkezi olmuştur. Bk. "Samsun", *Yurt Ansiklopedisi*, IX, İstanbul 1982, s. 6558-6561; Hasan Yiğit, *Bafra Tarihi*, Bafra 1981, s. 5-16.

³ M. Emin Yolaçıcı, *XIX. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağı'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1998, s. 14-15.

⁴ "Samsun", s. 6661-6679.

kasabada iskân edilmiştir. Balkan Savaşlarından sonra da adı geçen coğrafyadan yeni göçmen kitleleri Samsun ve diğer yakın kazalarda olduğu gibi Bafra'ya da yerleştirilmiştir⁵. Ayrıca Bafra, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle tütün üretiminin bölgede yaygınlaşmasının tesiriyle sağlanan kalkınmayla birlikte göç alan bir merkez durumuna gelmiştir. Kazanın erkek rüşdiyesinin açıldığı 1870'lerin başlarındaki nüfusu, köylerle birlikte yaklaşık 35 bin kişidir⁶. 1881/82–1893 nüfus sayımına göre Bafra ve köylerinin nüfusu 62 binin biraz üzerindeyken⁷, 1902 yılında bu sayı yaklaşık 66 bin⁸, 1912'de 76 bin⁹, 1914 sayımına göre ise 81 bin küsur olmuştur¹⁰.

Şemsettin Sami, 1890'lardaki Bafra merkez nüfusunun 5.000 olduğunu yazar¹¹. Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde, 1902 yılında kasaba merkezinde 1600 ev bulunduğu belirtilmektedir¹² ki bundan, o tarihte kasabanın nüfusunun takriben yedi-sekiz bin olduğu anlaşılmaktadır. 1915 yılına gelindiğinde ise Bafra nüfusu 11.000'e ulaşmıştır¹³.

1900'lü yıllardan itibaren erkek ve kız iki rüşdiyesi bulunan Bafra'daki diğer eğitim kurumları hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak, 1902 yılında kasabada üç ibtidaî mektebi, dört medrese ve Hıristiyan çocuklar için de ayrıca üç okul bulunduğu¹⁴; 1903 yılında ise toplam öğrenci sayısı 166 olan faal beş medresenin olduğu¹⁵ bilinmektedir.

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde hemen her alanda olduğu gibi eğitimde de modernleşme hareketlerinin yaşandığı bir dönemdir. II. Mahmud ile başlayan eğitimde reform süreci, Tanzimat'la ivme kazanmış, II. Abdülhamid ve sonrasındaki Meşrutiyet devirlerinde de devam etmiştir. Bu süreçte, bilhassa Tanzimat eğitim siyasetinin temelini teşkil eden rüşdiyeler ilk olarak 1838 yılında açılmaya başlanmış, ancak bilinen nitelikteki

⁵ Bu hususla ilgili ayrıntılı bilgi için Bk. Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006, s. 44, 45, 47, 57, 163, 164 vd.

⁶ Bafra'nın erkek nüfusu, *1289 Trabzon Vilayeti Salnamesi*'nden naklen 17.752 olarak gösterilmiştir. Buna dayanan metindeki rakam tahminidir. Bk. "Samsun", s. 6563.

⁷ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914)*, İstanbul 2003, s. 178–179.

⁸ *1320 Trabzon Vilayeti Salnamesi*, s. 242.

⁹ *BOA*, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumi Tahrirat Kalemi [*DH.EUM.THR.*], 87/45.

¹⁰ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s. 222–223.

¹¹ Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Alâm*, II, İstanbul 1306, s. 1200.

¹² *1320 Trabzon Vilayeti Salnamesi*, s. 243.

¹³ Nedim İpek, "Bafra'da Fiyatlar ve Ücretler (1914–1930)", *Belleten*, LXIV, 239 (Nisan 2000), s. 101.

¹⁴ *1320 Trabzon Vilayeti Salnamesi*, s. 243.

¹⁵ *1321 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 606.

örnekleri 1847 yılından itibaren faaliyete geçmiştir. Rüşdiyeler, ilk zamanlarda ilkokul üstü hazırlık okulu, daha sonraları ise ortaokul karakterine sahip kurumlardı. 1845'te Muvakkat Maarif Meclisi bu kurumlara, sıbyan okullarının üzerinde, Darülfünun'a öğrenci yetiştiren orta dereceli bir okul statüsünü vermiştir¹⁶. Ancak 1869 tarihli Maarif Nizamnamesi, rüşdiyeleri ibtidaîlerle birlikte ilköğretimin bir parçası olarak sınıflandırmıştır¹⁷.

Vilayetlerde modern anlamda açılan ilk eğitim-öğretim kurumları olan rüşdiyeler, medreseler ile askerî okullar dışında, 1880'lerden önce taşrada en yüksek düzeyde sivil eğitim veren kurumlardı. Özellikle Darümuallimîn mezunu öğretmenlerin idaresindeki rüşdiyeler buldukları yerin toplum hayatında önemli bir rol oynamış, bu okullardan mezun olanlar da yaşadıkları çevrede entelektüel elit arasında kabul edilmiştir¹⁸.

Rüşdiyelerdeki eğitim süresi başlangıçta dört yıl iken Darülmaarif açıldıktan sonra bu süre altı yıla çıkarılmış, 1863'te beş yıl ve 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile de yine dört yıl olarak kabul edilmiştir¹⁹. 1892 yılında, idadîlerle birleştirilen rüşdiyelerin öğretim süresi üç yıla indirilmişse de müstakil rüşdiyelerde dört yıllık öğretime devam edilmiştir²⁰. Rüşdiyelerin sayısı ise 1869 yılına kadar 100'e²¹, 1877'de yaklaşık 400'e ulaşmıştır. Ancak Osmanlı-Rus Savaşından sonra kaybedilen topraklarla birlikte bunların bir kısmı elden çıkmış, bir kısmı da kapatılmıştır. Bununla birlikte 1878 yılından itibaren bu okulların ıslahına ve yenilerinin açılmasına hız verilerek sayıları eski seviyesine çıkarılmış²², 1884'te de adetleri 500'e ulaşmıştır²³. Diğer taraftan 1880'lerden sonra idadîlerin öneminin artmasıyla rüşdiyeler ikinci plana itilmiş, 1889'da da idadî bulunan yerlerdeki rüşdiyelerin kapatılmasına karar verilmiştir²⁴.

¹⁶ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1991, s. 91-92; Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, XV, Ankara 2002, s. 51.

¹⁷ Arzu M. Nurdoğan, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 243.

¹⁸ Arzu M. Nurdoğan, *a.g.t.*, s. 64.

¹⁹ 1889 yılında idadîlerle birleştirilen rüşdiyelerde bu süre iki yıla indirilmiştir. Bk. Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 92-93 ve 107.

²⁰ Muammer Demirel, *a.g.m.*, s. 56.

²¹ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 92-93.

²² Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 101.

²³ Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı - XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, Hazırlayan: Taceddin Kayaoğlu, Ankara 2001, s. 220.

²⁴ Mahmud Cevad, *a.g.e.*, s. 240.

II. Meşrutiyet sonrasında bu kez rüşdiyelerin kaldırılmasına karar verilmişse de bu karar tam olarak uygulanamamış, bunlardan bir kısmı faaliyetini sürdürmeye devam etmiştir²⁵. 1913 yılından sonra ilköğretimin altı yıla çıkarılması neticesinde rüşdiyeler, ibtidaîlerle birleşerek birer ilköğretim okulu halini almıştır²⁶. Bu okulların birçoğu diğer türlerdeki okullarla birlikte uzun savaş yılları sırasında kapanmış, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yeni baştan okullar açılmaya başlanmıştır²⁷.

Bafra (Zükur/Erkek) Rüşdiyesi

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde, beş yüz hâneyi geçen kasabalarda, ahalinin hepsi Müslüman ise yalnız Müslümanlar; ahalinin hepsi Hıristiyan ise yalnız Hıristiyanlar için bir rüşdiye açılacağı; ayrıca ahalsinin bu manada karma olduğu kasabalarda bu iki dine mensup olanlar için ayrı birer rüşdiye tesis edileceği belirtilmiştir²⁸. İşte bu maddenin gereği olarak taşrada hızla yeni rüşdiyeler açılırken, Bafra kazasının bağlı olduğu Canik Sancağı ve Trabzon Vilayetinde, önce doğal olarak Trabzon ve Samsun'da birer rüşdiye açılmıştı.

1870'den önce Batum, Arhavi, Livane (Artvin), Giresun, Bucak (Ordu), Tirebolu, Çarşamba ve Ünye ile beraber Bafra'da da birer rüşdiye açılması planlanıyordu²⁹. Fakat ertesi yıl bu hususta bir gelişme yaşanmadı³⁰. 1871 yılında Giresun, Batum, Ünye ve Çarşamba'da birer rüşdiye açılarak eğitime başlandı³¹. Bafra Rüşdiyesi ise 1872 yılında Maarif Nazırı Derviş

²⁵ Arzu M. Nurdoğan, *a.g.t.*, s. 262-263.

²⁶ Buna göre, ibtidaî okullar her biri iki yıl süreli üç devreye ayrılmaktaydı. Bunlar; 7-8 yaşındaki çocukların devam edeceği devre-i ibtidaiye (devre-i ulâ), 9-10 yaşındaki çocuklara eğitim veren devre-i vasatiye ve 10-11 yaşlarındaki çocukların okutulduğu devre-i âliye idi. İbtidaîlerdeki devre-i mutavassitanın ikinci sınıfı, rüşdiyelerin birinci sınıfına eşdeğerdî. Devre-i mutavassitanın ikinci sınıfı ile devre-i âliyeyi bitirenler rüşdiye diploması almaya hak kazanacaklardı. Bk. Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 196.

²⁷ Muammer Demirel, *a.g.m.*, s. 59.

²⁸ Mahmud Cevad, *a.g.e.*, s. 427.

²⁹ *1286 Trabzon Vilayeti Salnamesi*, s. 80. Bu dönemde açık olan Samsun Rüşdiyesi'nde dört muallim ve 43 talebe; Trabzon'dakinde ise yine dört muallim ve 92 talebe bulunmaktaydı.

³⁰ *1287 Trabzon Vilayeti Salnamesi*, s. 74 vd.

³¹ *1288 Trabzon Vilayeti Salnamesi*, s. 80. Aynı kaynakta, bu dönemde Samsun Rüşdiyesi'nde dört muallim 70 talebe, Trabzon'da dört muallim 82 talebe, Giresun'da iki muallim 64 talebe, Batum'da bir muallim 40 talebe, Ünye'de bir muallim 35 talebe bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca aynı yerde, Çarşamba'da iki muallim bulunduğu yazılıdır, ancak talebe sayısı verilmemiştir.

Paşa döneminde açıldı. Aynı yılın Haziran ayından önce binasının inşası tamamlanarak gerekli muallim ile diğer görevlilerin atanması beklenmeye başlandı³² ve nihayet sonbahardan itibaren okul eğitim-öğretime açıldı³³.

Okulun ilk yılındaki öğrenci mevcuduna dair, kaynaklarda bir bilgiye rastlanamamıştır; ancak 1873–1874 eğitim-öğretim yılında okulda toplam 23 öğrenci bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan 8'i birinci sene (4. sınıf) öğrencisi iken, 15'i de mülâzım durumdaydı³⁴.

1874–1875 eğitim-öğretim yılının ilk döneminde okulun 27 öğrencisi vardı ve bunların 8'i birinci sene (4. sınıf) diğer 19'u da mülâzım durumundaydı. Aynı yılın ikinci döneminde, birinci sene öğrencilerine 3 mülâzımın katılmasıyla bunların sayısı 11 oldu. Diğer taraftan ilk defa 4 öğrenci ikinci sene (3. sınıf) derslerini almaya başladı. Mülâzım durumunda 4 öğrencinin kalmasıyla okulun toplam mevcudu 19'a düşmüş oldu³⁵.

1875–1876 eğitim-öğretim yılının ilk döneminde okulun öğrenci sayısı 31 idi. Bunlar arasında yine dördüncü sene (1. sınıf) öğrencisi yoktu, fakat bu dönemde ilk defa üçüncü sene derslerine (2. sınıf) 4 öğrenci devam etti. İkinci sene düzeyinde (3. sınıf) 8 ve birinci sene (4. sınıf) düzeyinde de 19 öğrenci bulunmaktaydı. Önceki yıllardan farklı olarak da bu sırada okulda mülâzım durumunda öğrenci yoktu. 1875–1876 eğitim-öğretim yılının ikinci yarısında okulun öğrenci mevcudu, birinci dönem sayılan öğrencilerin yanına 14 adet de mülâzım eklenerek 45 oldu³⁶.

Müteakip yıllarda bu sayı yavaş yavaş yükselmeye devam etti ve nihayet okul binası mevcut öğrenciye yetmemeye başladı. Bu nedenle 1893 yılında bina, Bafra halkından toplanan parayla tamir edilirken bir miktar da genişletildi³⁷. Ancak yalnızca iki yıl sonra, Bafra Belediyesinin incelemeleri

³² BOA, Maarif Nezareti Mektubî Kalemi [MF.MKT.], 1/94.

³³ O sıralar okuldaki öğrenciler için gereken eğitim araç ve gereçlerinin tedarik edilmekte olması bu bilgiyi desteklemektedir. Bk. BOA, MF.MKT., 3/113. Ancak, 1289 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 78-79'da vilayet genelindeki rüşdiyeler sayılırken Bafra'nın adı geçmemektedir. Aynı kaynakta bunun dışında, Samsun'da dört muallim 70 öğrenci, Trabzon'da dört muallim 85 öğrenci, Giresun'da iki muallim 64 öğrenci, Batum'da bir muallim 40 öğrenci, Ünye'de bir muallim 35 öğrenci ve Çarşamba'da üç muallim 45 öğrenci bulunduğu belirtilmektedir.

³⁴ BOA, Maarif Nezareti İbtidâî [MF.İBT.], 8/113. Buradaki mülâzım ifadesi, okula kaydı yapılan ancak henüz birinci sene derslerine katılma yeterliliği olmayan öğrenciler için kullanılmıştır.

³⁵ BOA, MF.İBT., 8/113.

³⁶ BOA, MF.İBT., 8/113.

³⁷ BOA, MF.MKT., 188/50; 190/49.

sonucunda, artık iyice köhneleşmiş bu binaya yapılan tamirlerin boşa olduğu ve içine canlı sokulamayacak derecede yıkılmaya yüz tuttuğu belirlendi. Bu nedenle de 23 Aralık 1895 tarihinde Bafra Rüşdiyesi'ndeki eğitime ara verildi. Bu gelişme, idareciler nezdinde hem Trabzon'da hem de İstanbul'da şaşkınlığa ve kızgınlığa sebep olarak, eğitim-öğretim yılı ortasında böyle bir durumun kabul edilemeyeceği ve okulun hemen, yine ahâli yardımıyla tamir edilmesi ve bu sırada bir yer ayarlanarak çocukların eğitimine orada devam edilmesi yönünde okul idaresine emir verildi³⁸. Anlaşıldığı kadarıyla da binanın tamirinden sonra öğretime yine bu mekânda devam edildi.

1898 yılında Bafra Rüşdiyesi'nin 64 öğrencisi varken³⁹, ertesi yıl toplam öğrencisi sayısı 66'ya ulaştı⁴⁰. 1900 ve 1901 yıllarında okulun 77 öğrencisi bulunmaktaydı⁴¹. 1903 yılında ise öğrenci sayısı 109'a ulaştı⁴². 1904 yılında toplam öğrencinin 120'nin üzerinde olduğu bilinmektedir⁴³ ki bu, Bafra Rüşdiyesi'nin o dönemde Trabzon Vilayeti içerisindeki en kalabalık mevcutlu rüşdiye olduğu manasına gelir.

Trabzon Vilayeti dahilinde bulunan ve birçoğu Bafra Rüşdiyesi ile aynı dönemde açılan diğer okulların muallim ve öğrenci sayılarındaki yıllara göre değişime bakılarak, diğer rüşdiyelere kıyasla bu okulun, öğrenci mevcudu açısından daha istikrarlı ve hızlı bir gelişime sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak aşağıda gösterilen gelişme birkaç yıl sonra tersine dönerek, okul mevcudu hızla düşmüştür. 1910'lardan sonra Canik Mutasarrıflığı ve Trabzon Vilayetinde bulunan onlarca rüşdiye arasında Bafra Rüşdiyesi'nin öğrenci sayısına bakıldığında, orta halli bir okul olduğu fark edilmektedir. 1911-12 yılında Bafra ile yakın nüfuslara sahip şehirlerdeki rüşdiyelerin öğrenci sayıları önceki yıllara göre neredeyse aynı seviyelerde kalırken, Bafra'daki okulun öğrenci sayısı 74'e gerilemiştir⁴⁴. Bunun sebebi bugün tam olarak izah edilemese de okulun kadro durumu ve eğitiminin gidişatıyla ilgili sorunlar

³⁸ BOA, MF.MKT., 306/60.

³⁹ 1316 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 1108.

⁴⁰ 1317 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 1290.

⁴¹ 1318 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 1461; 1319 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 713. Başka bir kaynakta okulun bu sıralar 74 öğrencisi olduğu belirtilmektedir. Bk. BOA, MF.MKT., 550/30.

⁴² 1321 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 601.

⁴³ BOA, MF.MKT., 773/33.

⁴⁴ Bu dönemde Trabzon şehrinde artık iki adet olan erkek rüşdiyelerinin toplam öğrenci sayısı 219 iken, Ordu'daki rüşdiyenin 98, Giresun'dakinin 93 ve Ünye'dekin de 90 öğrencisi bulunmaktaydı. Bk. BOA, MF.VRK., 51/76.

olduğu düşünülebilir.

Rüşdiye adı	Muallim sayısı				Öğrenci sayısı			
	1898	1899	1900	1903	1898	1899	1900	1903
Giresun	4	4	4	4	92	82	105	102
Ordu	4	4	4	4	50	84	106	104
Tirebolu	4	4	4	4	84	53	72	81
Görece	3	4	3	3	36	25	60	71
Akçaabat	2	2	3	3	20	14	35	41
BAFRA	2	3	2	3	64	66	77	109
Çarşamba	4	3	4	3	60	68	95	91
Fatsa	3	3	2	3	62	54	66	89
Rize	4	4	4	4	79	65	74	85
Hopa	1	1	1	1	41	34	71	65
Arhavi	1	1	2(1)	3(2)	86	71	68	81

Taşrada rüşdiyelerin açılması buralardaki mâli kaynaklara ve bunların işletilmesine bağlıydı. Okulların inşaat masrafları, öğretmen ve görevlilerin maaşları ile diğer masraflar vilayetlerin maarif idaresi sandıklarından karşılanmaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nde eğitime ait tek özel vergi olan maarif hisse-i ianesi toplanmaya başlandıktan sonra rüşdiye ve ibtidaîlerin yayılmasındaki belirleyici rolü, bölgenin zenginliğine paralel olarak yerel halkın yaptığı bağışlar oynadı⁴⁵. Öteden beri devletin önemli finans kaynakları arasında bulunan bu verginin Canik Sancağı dâhilindeki kazalar arasında en çok Bafra'dan toplanıyor olması⁴⁶, Bafra'nın tüm Trabzon Vilayetine eğitim hususunda yaptığı katkıyı işaret etmekteyse de aşağıda görüleceği üzere, kasaba bunun karşılığını tam manasıyla alamamıştır.

Bafra Rüşdiyesi'nin masârif-i müteferrikası⁴⁷ okulun açıldığı zamandan itibaren 500 kuruş olarak kabul edilmiş, zamanla bu paranın yetmemesi

⁴⁵ Arzu M. Nurdoğan, *a.g.t.*, s. 263.

⁴⁶ Okulun açılmasından daha önceki bir döneme ait olsa da bir fikir vermesi açısından, 1853 yılında Canik Sancağından toplanan bu verginin kazalara göre dağılımını vermek faydalı olacaktır. Samsun: 121.920; Maden Kabı: 107.400; Çarşamba: 287.040; Terme ve Akçay: 169.950; Ünye: 155.120; Fatsa: 173.390; Kavak: 100.000; Bafra ve Alaçam: 355.030 kuruş. Bk. M. Emin Yolaçıcı, *a.g.e.*, s. 160.

⁴⁷ Okulun küçük ve zaruri masrafları için, yıllık tahsis edilen parayı ifade eder.

üzerine 1877'den itibaren 700 kuruşa çıkarılmıştı⁴⁸. Fakat okula ait bu paranın Trabzon Vilayeti tarafından ya hiç ya da zamanında ödenmemesi yüzünden hep bir rahatsızlık yaşanmıştır⁴⁹. Hatta muallim maaşları dahi zamanında ödenmemiş, bundan dolayı Bafra'daki muallimler geçinmekte zorlanmıştır. Okul tarihinde sık sık görülen, hocaların ansızın istifa edip Bafra'dan ayrılmaları⁵⁰ meselesi bilhassa bu sebepten ileri gelmiş olmalıdır.

1900 yılında, Bafra kasabası ve köylerinde bulunan bazı ibtidaî okulların binaları yöre halkının topladığı parayla ıslah edilmiş ve bunların hemen hepsi mükemmel bir duruma getirilmişken Bafra Rüşdiyesi içler acısı bir hâldeydi. Birkaç kez yapılan tamirata rağmen okul binası ayakta duramayacak vaziyete gelmişti. Kasabalarındaki en önemli okulun bu hâline kayıtsız kalamayan Bafra ahalisi yeni bir rüşdiye binası yapmak üzere işe koyuldu. Yapılan çalışmalarla yeni bina için 80.646,5 kuruşa ihtiyaç olduğu belirlendi. Bunun yarısı ahalinin kendi arasında topladığı parayla karşılanacakken diğer yarısı da devletten bekleniyordu. Aslında gelişen ekonomisiyle Bafra bu işin altından kendi başına kalkabilecek durumdaydı, ancak kısa zaman önce kasabaya bir inas mektebi yapılırken gereken 1500 lira gibi yüksek bir meblağ yine Bafra halkından toplanmıştı⁵¹. Bu nedenle, kalan 40.000 kuruşun da Bafra Kazasının 1894-1899 senelerine ait müsakkafat hisse-i ianesi⁵² bakayasından karşılanması isteniyordu. 1900 yılının başlarında bununla ilgili yazışmalar başladı⁵³. Fakat devrin Osmanlı maliyesinin malum durumu sebebiyle işler ağırdan alınmaktaydı. Bir makamdan diğerine gitmeyi bekleyen evrakın aylarca geciktirilmesinin asıl nedeni bu olmalıydı. İnşaatın keşif defterlerindeki eksikliklerin tamamlanması ve bu yöndeki yazışmalar⁵⁴ da işi sürüncemede bırakan diğer bir etkeni.

Bu arada Bafra Rüşdiyesi, 1901–1902 eğitim-öğretim yılından itibaren Bafra'daki Hacışaban Mahallesinde bulunan köhne bir mescitte eğitime devam etmekteydi. Böyle olunca da okul yönetimi ve Bafra halkı yeni okulun inşaatına bir an evvel başlanması için sabırsızlanıyordu⁵⁵. Fakat onca yazışmanın

⁴⁸ BOA, MF.MKT., 48/108. 1912'de ise bu tahsisat 1.100 kuruştı. Bk. BOA, MF.VRK., 51/76.

⁴⁹ BOA, MF.MKT., 73/75.

⁵⁰ Mesela Bk. BOA, MF.MKT., 73/82.

⁵¹ BOA, MF.MKT., 525/50.

⁵² Bu, eğitim için ayrılmış bir çeşit vergiyi ifade eder.

⁵³ BOA, MF.MKT., 525/50; 586/36.

⁵⁴ BOA, MF.MKT., 605/12.

⁵⁵ BOA, MF.MKT., 605/12.

sonucunda ancak 1905 yılında yeni binanın yapımına başlanabilmişti. İnşaat masrafları için Maarif Nezareti tarafından başlangıçta her hangi bir para gönderilmemiş, masraflar Bafra ahalisine yüklenmiştir. Nezaret tarafından yalnızca, ileride verilmek üzere 500 Lira vaat edilmiştir. Fakat 1906 yılı yaz aylarına gelindiğinde halktan toplanan para tükenince, bu kez de vaat edilen paranın Maarif Nezaretinden alınması için aylarca beklenilmesi gerekmiştir⁵⁶. Nihayet iki yıllık bir süreçten sonra, 3 Şubat 1907 tarihinde inşaat tamamlanarak yeni bina hizmete girmiştir⁵⁷. Cumhuriyet'in ilanından sonra rüşdiyenin adı önce Merkez Mektebi, hemen sonra da Merkez İlkokulu olarak değiştirilmiştir⁵⁸. Bugün Bafra Merkez İlköğretim Okulu olarak kullanılan bina budur.

Rüşdiyelerde Okutulan Dersler ve Bunların Sınıflara Göre Haftalık Saat Sayısı (1898 yılı)⁵⁹			
Dersin Adı	I. Yıl	II. Yıl	III. Yıl
Tecvitle Kur'an-ı Kerim ve Dinî İlimler	3	2	2
Türkçe	7	6	4
Arapça	1	2	2
Farsça	-	1	2
Fransızca	-	-	3
Hesap	2	2	2
Hendese (Geometri)	-	-	1
Coğrafya	2	2	2
Tarih	-	2	2
Malumat-ı Nafia (Yararlı Bilgiler)	1	1	1
Hüsn-i Hat	1	1	1
Resim	1	1	1
Toplam	18	20	23

Bafra Rüşdiyesi'nde, diğer taşra rüşdiyelerinde olduğu gibi idarî ve diğer her türlü sorumluluk öncelikle muallim-i evvele aitti. Öğrencilerin

⁵⁶ BOA, MF.MKT., 948/81.

⁵⁷ BOA, MF.MKT., 984/14.

⁵⁸ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bafra Halkevi tarafından çıkarılan bir bültende adları geçen muallimlerden birçoğunun Bafra İlkokulu'nda vazifeli olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bunlar, Başmuallim Mehmet Emin, Başmuallim Niyazi, Muallim Lâmi, Muallim Fehmi Yekta ve Muallim Ahmet Beylerdir. (Bk. *Bafra Halkevi*, İstanbul 1933, s. 12-16.) Cumhuriyet döneminde çift tedarisat yapılan okulda, 10 civarında öğretmen ile 400'e yakın da öğrenci bulunmaktaydı. Bu husus için 1965 yılında hazırlanan ve bir rapor niteliğindeki *Bafra*, İller Bankası, 1965, s. 74'e bakılabilir. Ayrıca, 1997 yılından itibaren okulun adı Bafra Merkez İlköğretim Okulu olmuştur. (Bk. www.baframerkez.12.k.tr.)

⁵⁹ 1316 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 358.

terbiyesinden, eğitim-öğretimin gereği gibi uygulanmasına ve okulla ilgili her türlü işlemlerin eksiksiz olarak yürütülmesinden birinci derecede bu kişiler sorumluydu. Taşrada öğretmen yetiştiren kurumlar yaygınlık kazanana kadar, rüşdiye muallim-i evveleri İstanbul'daki Darülmualimîn mezunlarından görevlendirilmişti. 1890'lardan sonra taşra rüşdiyelerinde muallim-i evvel olacakların, herhangi bir darülmualimîn-i rüşdî mezunu olmaları veya altı sene muallim-i sânilik deneyiminden sonra maarif idareleri tarafından yapılacak sınavda ehliyetname almaya hak kazanmaları şartı getirilmişti⁶⁰.

Taşradaki rüşdiyelerin büyük bir kısmı, yerel halk arasından kimi zaman maarif meclisleri aracılığıyla yapılan sınavlar sonunda seçilmiş, kimi zaman da hiçbir sınav yapılmaksızın görevlendirilmiş muallim-i sâniler tarafından idare edilmiştir. Muallim-i evvel atamalarında öğrenci sayısının 40'ı geçmesi şartı bulunduğu⁶¹, bu okullardan bazıları çok uzun yıllar muallim-i sâniler tarafından idare edilmiş olmalıdır. Ayrıca, öğrenci sayısı yüzü aşan okullarda muallim-i sâniler de görevlendirilmiştir⁶².

Samsun Rüşdiyesi muallim-i sâni Mehmet Hayri Efendi, 11 Mayıs 1872 tarihinde Bafra Rüşdiyesi'ne atanarak bu okulun ilk muallimi oldu⁶³. Onun yanında, 8 Temmuz'da da İsmail Efendi okulun bevvâbliğine getirildi⁶⁴. Bir zaman sonra, Mehmet Hayri Efendi Samsun'dan Bafra'ya zaten gönülsüz geldiğinden, Samsun'a onun yerine atanan muallimin istifasının ardından Bafra'dan tekrar Samsun'a geçmek istedi ve bu arzusuna ulaşarak 9 Ekim 1874 tarihinde kasabadan ayrıldı⁶⁵. Bunun üzerine Canik Mutasarrıflığı, hemen İbrahim Efendi'yi Bafra Rüşdiyesi'nin muallim-i sânilğine seçti. Birkaç ay sonra, 11 Ocak 1875 tarihinde de hocanın memuriyetinin asaleti Maarif Nezareti tarafından tasdik edildi⁶⁶.

1874 ila 1876 yıllarına ait bir kayıta, okulda önceleri Hilmi Efendi adında bir muallimin vazife yaptığı belirtilmektedir ki muhtemelen bu kişi,

⁶⁰ Arzu M. Nurdoğan, *a.g.t.*, s. 270-274. Darülmualimîn-i Rüşdî, ilk olarak 1848'de İstanbul'da, rüşdiye mektepleri için öğretmen yetiştirmek üzere açılmıştır. Bk. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul 2002, s. 162.

⁶¹ Arzu M. Nurdoğan, *a.g.t.*, s. 296-297.

⁶² Arzu M. Nurdoğan, *a.g.t.*, s. 280.

⁶³ BOA, MF.MKT., 1/94.

⁶⁴ BOA, MF.İBT., 1/111 ve 2/18. Bevvâb, Osmanlının son dönemlerinde okulların kapıcılarına verilen addır. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 212.

⁶⁵ BOA, MF.MKT., 20/72, 23/22 ve 24/16.

⁶⁶ BOA, MF.MKT., 24/16.

hemen sonra okula atanan muallim-i evvel Mehmet Emin Efendi'den önceki ve okulun ilk muallim-i evvelidir⁶⁷.

1876 yılına gelindiğinde, okulun öğrenci sayısının artması karşısında mevcut kadronun yetersiz kalmasıyla, artık sağlıklı bir eğitimin yapılabilmesi yüzünden, aynı yılın Şubatında okulun Maarif Nezaretinden birer sülüs ve rika muallimi isteği vuku bulmuştur. Ancak Nezaretin cevabı, bu isteğin mahalli hükümet tarafından karşılanacağı ve talebin onlara yapılması gerektiği yönünde olmuştur⁶⁸. Bunun üzerine Canik Mutasarrıflığı tarafından iki hoca belirlenmiş ve bunun onaylanması İstanbul'dan istenmiştir. Fakat bu kez de iki dersi tek bir hocanın vermesi yönünde bir cevap alınmış ve nihayet 3 Ağustos 1876'da Hacı Hamdi Efendi okulun sülüs ve rika muallimliğine atanmıştır⁶⁹. Hacı Hamdi Efendi okulda bir yıldan da kısa bir süre çalıştıktan sonra istifa etmiştir. Bu kez onun yerine bir hoca aranmış ama aynı maaşa hem rika hem de sülüs dersi verecek hoca bulunamayınca, 1877'nin Haziranında 50'şer kuruş maaşla İbrahim Efendi rika (muallim-i sâni İbrahim Efendi bu vazifeyi de uhdesine almış olmalı), İsmail Efendi ise sülüs muallimi olarak mahallince görevlendirilmiştir⁷⁰.

1879, 1880 ve 1881 yıllarında okulda yalnızca iki muallim görev yapmıştır. Bu tarihler arasında muallim-i sânilik kadrosu olmasına rağmen boş kalmış, muallim-i evvelik vazifesi Mehmet Emin Efendi ve rika muallimliği vazifesi de İsmail Efendi tarafından ifa edilmiştir⁷¹. Yani zikredilen dönemden az önce muallim-i sâni İbrahim Efendi okuldan ayrılmış, sülüs muallimi İsmail Efendi de rika muallimliğine geçmiştir.

1880'lerin başında boş kalan muallim-i sânilik görevine sonraları Hafız Bilal Efendi getirilmişse de bu hocanın 1887 yılında vefatıyla bu kez aynı yılın Ağustos ayında, Bafra Rüşdiyesi'nden mezun İsmail Efendi okulun muallim-i sânilikine getirilmiştir⁷².

⁶⁷ BOA, MF.İBT., 8/113.

⁶⁸ BOA, MF.MKT., 35/89.

⁶⁹ Burada Maarif Nezaretinin tasarruf yapmak adına iki hocaya verilecek 160 kuruş yerine, birisine 100 kuruş verilerek işin yürütülmesi yönündeki tutumu etkili olmuştur. Bk. BOA, MF.MKT., 38/13; 41/11 ve 42/74.

⁷⁰ BOA, MF.MKT., 49/90.

⁷¹ 1296 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 108; 1298 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 125.

⁷² Bafra İdare Meclisi, okuldaki söz konusu eksikliği gidermek için İsmail Efendi'yi bu vazifeye seçtiğini bildirince, Canik Mutasarrıflığı tarafından bu zat Samsun'a çağırılmış; toplanan bir maarif komisyonu tarafından imtihanı yapılmış ve evrakı da İstanbul'a yollanmıştır. Maarif Meclisi'nce de evrak incelenerek atama yapılmıştır. Bk. BOA, MF.MKT., 94/105.

1888 yılında Bafra Rüşdiyesi kadrosu hiç olmadığı kadar genişlemiş, yeni yazı muallimlerinin atanmasıyla hoca sayısı dörde çıkmıştır. Bu dönemde okulda vazife yapanlar şunlardır: Muallim-i evvel Mehmet Emin Efendi, muallim-i sâni İsmail Efendi, rika muallimi Rasim Efendi, sülüs muallimi Hacı Mustafa Efendi ve bevâb Ethem Efendi⁷³.

Takriben 15 yıl Bafra Rüşdiyesi'nin muallim-i evvelliği vazifesini ifa eden Mehmet Emin Efendi 1891 yılı Ocak ayında vefat etmiştir. Bunun üzerine, "*Bafra gibi büyük ve önemli bir kazaya muktedir ve çalışkan bir muallim-i evvel atanması gerektiği*" ifade edilen yazışmalardan yaklaşık bir ay sonra Mehmet Rüştü Efendi bu vazifeye atanmıştır⁷⁴. Doğal olarak Darülmualimîn mezunlarından olan Mehmet Rüştü Efendi 12 yıllık muallim-i evvellik tecrübesine sahip güvenilir bir hocaydı. Gazze, Bayındır ve son olarak da Söğüt Rüşdiyelerinde çalıştıktan sonra Bafra'daki vazifesine başlamıştır. Fakat henüz yedi aydır bu vazifedeyken 30 Eylül 1891 tarihinde o da vefat etmiştir⁷⁵.

Okulun tarihinde önemli bir yeri olan Yusuf Kenan Efendi 11 Kasım 1891 tarihinde muallim-i evvelliğe tayin edilmiştir⁷⁶. 1865 yılında Samsun'da doğan Yusuf Kenan Efendi, Darülmualimîn'i aliyyülâlâ derecesiyle bitirmiş, bir süre Beşiktaş Rüşdiyesi'nde vekâleten muallim-i sânilik yaptıktan sonra Bafra'ya atanmıştır⁷⁷.

1895 yılında okulun rika muallimi Kâşif Efendi'dir. Ancak Kâşif Efendi izinsiz olarak Bafra'yı terk ettiğinden istifa etmiş sayılarak görevinden uzaklaştırılınca⁷⁸, Yusuf Kenan Efendi bu vazifeye ait maaşı da alarak, okulda ayrıca rika muallimliğini de yürütmeye başlamıştır⁷⁹.

Nisan 1897'de okulun muallim-i sâlisliğine, mahalli yönetim tarafından vekâleten Hacı Seyyid Ağazade getirilmiştir⁸⁰. Ancak Maarif Nezareti onu okula atamayarak muallim-i sâlislik vazifesini İsmail Hakkı Efendi'ye vermiştir⁸¹.

Aynı dönemde okulun muallim-i sânisini (diğer) İsmail Hakkı Efendi

⁷³ 1305 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 266.

⁷⁴ BOA, MF.MKT., 126/79.

⁷⁵ BOA, MF.MKT., 140/96.

⁷⁶ BOA, MF.MKT., 135/4 ve 550/30.

⁷⁷ BOA, MF.MKT., 2550/30 ve 84/37.

⁷⁸ BOA, MF.MKT., 278/39.

⁷⁹ BOA, MF.MKT., 126/47 ve 278/51.

⁸⁰ BOA, MF.MKT., 367/62.

⁸¹ BOA, MF.MKT., 367/62.

mevcut maaşına 100 kuruş eklenmek suretiyle yazı muallimliği vazifesini de üzerine almıştır. Böylece okulun muallim-i evveli Yusuf Kenan Efendi yazı muallimliği vazifesinden ayrılmış olmaktadır⁸². 1897'den 1903 yılına kadar okulun muallim kadrosu değişmemiş ve bu üç muallim ile eğitim-öğretime devam edilmiştir: Muallim-i evvel Yusuf Kenan Efendi, muallim-i sâni ve hat muallimi İsmail Hakkı Efendi ve muallim-i sâlis olan diğer İsmail Hakkı Efendi⁸³. Bu sırada okulun bevâblık vazifesini Derviş Mehmet Ağa ifa etmektedir⁸⁴.

1899 yılında kendisine Bursa Müderrisliği pâyesi tevcih edilen Yusuf Kenan Efendi⁸⁵, 1905–1906 eğitim-öğretim yılının başlamak üzere olduğu sırada okuldan ayrılmak isteyince, o sıralar Bafra Rüşdiyesi ile hemen hemen aynı nitelikteki Giresun Rüşdiyesi muallim-i evveli ile becâyış yapması Maarif Nezaretince uygun bulunmuştur. Böylece okulun yeni başöğretmeni Ali Rıza Efendi olmuştur⁸⁶. Ancak iki ay sonra Ali Rıza Efendi Giresun Müftüsü olarak atanıp şehirden ayrılınca, Çarşambalı Hasan Efendi bu göreve mahallince vekâleten atanmıştır. Bafra ahalisinin çok sevip saygı duyacağı bu çalışkan muallim-i evvel, 1906 yılının Ocak ayından itibaren de Maarif Meclisi'nin oluruyla memuriyeti asaleten yürütmeye başlamıştır⁸⁷.

1908 yılı Kasımında Hasan Efendi ile ilgili bir sorun yaşanmış olmalı ki Trabzon Maarif Müdüriyetinden Maarif Nezaretine, muallim-i evvelin Bafra'dan ayrılması gerektiği yönünde bir yazı gönderildi⁸⁸. Bunun akabinde aynı Yusuf Kenan Efendi'nin durumunda olduğu gibi, çok kısa bir sürede onun da becâyış yoluyla Bafra'dan gönderilmesi sağlandı. Böylece okulun

⁸² BOA, MF.MKT., 367/62.

⁸³ 1316 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 314; 1316 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 1108; 1317 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 1290; 1318 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 206; 1318 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 1461; 1319 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 279; 1319 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 713; 1320 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 241; 1321 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 399; 1321 Maarif Nezareti Salnamesi, s. 601.

⁸⁴ 1321 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 399.

⁸⁵ Trabzon Gazetesi, nr. 1388, 3.N.1317 (04.01.1900), s. 2; BOA, MF.MKT., 460/1.

⁸⁶ Yusuf Kenan Efendi muvafakatnamesinde, neredeyse 15 yıldır burada görev yapan birine pek de uymayan, “Bafra'nın ab u havasına uyum sağlayamama” gibi bir ifade vardır ki bu ibare Bafra'dan ayrılmak isteyen hemen her muallimin/muallimenin dilekçesinde kullanılmıştır. Bk. BOA, MF.MKT., 881/2. Ancak diğer taraftan, Kızılırmak'ın kasabanın çevresinde bataklık haline getirdiği mahallerin oldukça sağlıksız bir ortam oluşturduğu da bilinmektedir. Bk. 1320 Trabzon Vilayet Salnamesi, s. 242; Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1200.

⁸⁷ BOA, MF.MKT., 909/15.

⁸⁸ BOA, MF.MKT., 1083/34.

yeni muallim-i evveli Terme Rüşdiyesi eski muallim-i evveli Kâzım Efendi oldu⁸⁹ ki bu zat, okulun tarihinde adı bilinen son muallim-i evvel oldu. 1911-12'de ise okulda vazife yapan dört muallim bulunmaktaydı⁹⁰.

Bafra Rüşdiyesi'ndeki eğitimin niteliği hakkında net bir şeyler söylemek, eldeki kayıtların yetersizliğinden dolayı bugün için zordur. Fakat genelde yaşanan mâli sorunlar dışında, yine bununla bağlantılı olarak zaman zaman görülen fizikî şartların elverişsizliği ve gerekli eğitim araç ve gereçlerinin eksikliği⁹¹ gibi durumlar, o dönemin Osmanlı eğitimi için genelleme yapılarak söylenebilecek hususlardır. Ancak Bafra Rüşdiyesi'nde devrin şartlarına göre, iyi bir eğitim verildiğine dair kayıtlar da bulunmaktadır. Bafra Rüşdiyesi öğrencilerinin yılsonu sınavlarında başarılı olduklarına dair, Maarif Nezareti tarafından gazetelerde ilanlar verilmesi buna iyi bir örnek teşkil eder⁹².

Öğrencilerin okula normalde Bafra'daki ibtidaî okulların mezunları arasından sınavla alınması gerekiyorken, bu sınavlara dair bir kayda rastlanmamıştır. 1893 yılında, Cami-i Kebir Mahallesiindeki ibtidaî mektebinin üçüncü sınıfına gelmiş öğrencilerin de bu rüşdiyeye devam edebilmelerine müsaade edilmişse de sonradan, bu öğrencilerin durumlarının yetersizliğinden dolayı rüşdiyeye devam edemeyeceklerine karar verilmiştir⁹³. Bu bilgi, okuldaki öğrencilerin yeterliliklerinin gereği gibi göz önünde bulundurulup, her gelen çocuğun okula kabul edilmediğini göstermesi sebebiyle, Bafra Rüşdiyesi'ndeki eğitimin niteliği hakkında bir fikir vermektedir.

1897 yılında okula muallim-i sâlis olarak atanan Hacı Seyyid Ağazade'ye yapılan imtihana ait tutanak ise o sıralardaki öğretmen kalitesi hakkında bilgi verici mahiyettedir. Bu sınavda hoca namzedine Arapça, Farsça, Kavâid-i Osmaniye ve İmlâ (Gramer), Hesap, Osmanlı Tarihi, Kısas-ı Enbiya (Peygamberler Tarihi) ve Coğrafya derslerinden sorular sorulmuş; bu soruların her birine yeterli cevaplar verdiği anlaşılan Hacı Seyyid Ağazade başarılı sayılarak rüşdiyedeki vazifesine başlayabilmiştir⁹⁴.

⁸⁹ BOA, MF.MKT., 1083/63.

⁹⁰ BOA, MF.VRK., 51/76.

⁹¹ Mesela, 1895 yılında okul idaresi tarafından İstanbul'dan bir Asya, bir Avrupa ve bir de Avustralya haritasıyla bir de küre istendiğinde bunlardan yalnızca Maarif'in elinde mevcut bulunan Asya haritası Bafra'ya gönderilebilmiştir. Bk. BOA, MF.MKT., 295/16.

⁹² BOA, MF.MKT., 178/50.

⁹³ BOA, MF.MKT., 188/70.

⁹⁴ Sözü edilen sınavı, Bafra müftüsüyle iki müderris, bir ibtidaî mektebi muallimi, Ziraat Bankası muhasebe kâtibi, Bafra Rüşdiyesi muallim-i evveli ve aynı okulun muallim-i sâlisi

Bafra İnas (Kız) Rüşdiyesi

Osmanlı Devleti'nde 1859 yılına kadar kız öğrencilerin sıbyan okullarından sonra devam edebilecekleri bir okul yoktu⁹⁵. Kızlar için böyle eğitim kurumlarının açılması, Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan ve gelişen, kadınların durumu hakkındaki fikrî tartışmaların bir sonucuydu. Ayrıca bu dönemde, iffet ve namuslarını korumayı öğretmek, kız eğitiminin başlıca sebebi olarak görülmekteydi. İlk olarak İstanbul'da Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi açıldıktan⁹⁶ sonra bunu İstanbul'daki diğerleri izledi. 1874 yılından itibaren de taşrada, öncelikle vilayet merkezlerinde olmak üzere kız rüşdiyeleri açılmaya başlandı. 1895 yılında vilayetlerde bulunan kız rüşdiyelerinin sayısı 22, 1908'de 62 ve 1912'de ise 72 oldu⁹⁷.

Kız rüşdiyelerine öğretmen yetiştiren tek kurum olan ve 1870 yılında açılan Darümuallimât mezun verene kadar, inas rüşdiyelerinde görev yapacak müdür, öğretmen ve bevvâblar yaşlı ve iyi ahlaklı erkeklerden seçilmiştir. Darümuallimât'ın 1873 yılından itibaren mezunlarını vermesiyle birlikte de bu okullara bayan öğretmenler tayin edilmeye başlanmıştır⁹⁸. Ancak Darümuallimât'tan mezun olanların sayısının yeterli olmaması ve bu mezunların öğretmenlik görevini İstanbul'da yapmayı tercih edip taşraya gitmemeleri sebebiyle, inas rüşdiyelerinde görev yapacak muallime bulmak zor olmuştur. Bu nedenle, vilayetlerde bulunan bazı kız rüşdiyelerine İstanbul'dan taşraya gelen rüşdiye eğitilmiş İstanbullu hanımlarla, Kız Sanayi Mektebi mezunları da öğretmen olarak tayin edilmiştir⁹⁹.

Şehirdeki erkek rüşdiyesinin faaliyete geçişinden 27 yıl sonra kızlar için de bir rüşdiye açma girişimi, devrin şartları içerisinde Bafra'nın bu yönüyle Osmanlı Devleti'ndeki çoğu kaza merkezinin önünde olduğunu işaret eder. Hele bu dönemde tüm Trabzon Vilayetinde sadece iki kız rüşdiyesi olduğu düşünüldüğünde, Bafra ahalisinin kızların eğitimi hususundaki ileri görüşlülüğü ve genel olarak eğitime duyduğu bir tür açlık, Bafra tarihi için dikkat çekici bir konudur.

---

hazırlayıp değerlendirmiştir. Bk. *BOA, MF.MKT.*, 367/62.

⁹⁵ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)*, İstanbul 1991, s. 66.

⁹⁶ Yasemin Tümer Erdem, *a.g.t.*, s. 173.

⁹⁷ Yasemin Tümer Erdem, *a.g.t.*, s. 179-180.

⁹⁸ Yasemin Tümer Erdem, *a.g.t.*, s. 186-188.

⁹⁹ Yasemin Tümer Erdem, *a.g.t.*, s. 189.

(Altı Yıllık) İnas Rüşdiyelerinin 1898 Yılındaki Haftalık Ders Dağılımı ¹⁰⁰						
Dersler	I. Yıl	II. Yıl	III. Yıl	IV. Yıl	V. Yıl	VI. Yıl
Elifbâ ve şifâhî malumat	18	-	-	-	-	-
Tecvitli Kurân-ı Kerim	4	6	5	3	2	1
Dinî Bilimler	-	2	2	2	2	2
Kıraat (Okuma)	4	4	4	2	1	1
İmlâ	4	4	3	2	1	1
Kitâbet (Yazı)	-	-	-	-	1	1
Kavâid-i Lisân-ı Osmanî (Gramer)	-	-	2	2	1	2
Arapça	-	-	-	-	2	2
Farsça	-	-	-	-	1	1
Hüsn-i Hât	-	2	2	1	1	1
Malumât-ı Nafia (Faydalı Bilgiler)	2	2	2	1	1	1
İdare-i Beytiye (Ev İdaresi)	-	-	-	2	2	2
Ahlak	-	-	-	1	1	2
Hıfzıssıhha (Hijyen)	-	-	-	-	1	1
Hesap	2	2	2	2	1	1
Coğrafya	-	-	-	2	2	2
Tarih	-	-	-	2	2	1
El Hüneleri	2	2	2	2	2	2

Dönemin Bafra Kaymakamı Musa Paşa'nın girişimleriyle kasabanın ileri gelenlerinden bir "Maarif Komisyonu" oluşturulmuş ve bu komisyonun çalışmalarıyla Bafra İnas Mektebi'nin temeli Ekim 1898'de atılmıştır¹⁰¹. Bafra halkı okul için 1.500 Lira toplamış ve kız rüşdiyesi bu parayla yapılmıştır¹⁰². Kârgîr olarak inşa edilen mektep 1899 yılı başında fiziksel olarak hazır hale getirilmiş, fakat mektepte görevlendirilecek muallimeler ve bevâbe için gereken tahsisatın olmaması ve bu sebeple de mektebe tayin yapılmaması üzerine, okulun faaliyete geçmesi için bir süre daha beklenilmesi gerekmiştir. Bu sırada Bafra İnas Rüşdiyesi'ne ayrılması beklenen tahsisat için, okulun yıllık masrafı şu şekilde hesaplanmıştır:

Muallime-i evvelî maaşı: 500 x 12 = 6.000 kuruş

Muallime-i sâniye maaşı: 300 x 12 = 3.600 kuruş

¹⁰⁰ 1316 *Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 191; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, III, İstanbul 1941, s. 46.

¹⁰¹ BOA, MF.MKT., 422/51. Bu önemli gelişmeye ön ayak olan Canik Mutasarrıfı Hayri Bey ile Bafra Kaymakamı Musa Paşa'ya mükâfat olarak, Trabzon Vilayeti Maarif Müdürünün teklifiyle Maarif Nezaretinden 13.11.1898 tarihinde birer takdirname verilmiştir.

¹⁰² BOA, MF.MKT., 525/50.

Nakış muallimesi maaşı : 250 x 12 = 3.000 kuruş

Hademe maaşı : 80 x 12 = 960 kuruş

Küçük masraflar için ayrılan yıllık: 400 kuruş=Toplam: 13.960 kuruş¹⁰³.

Mesele o kadar uzamıştır ki Bafra ulema, eşraf ve muteber tüccarlarından 27 kişinin imzasıyla Anadolu Vilayât-ı Şahane Umum Müfettişi Şakir Paşa'ya¹⁰⁴, 3 Nisan 1899'da cesurane bir surette hazırlanan bir arzuhâl vermek zorunda kalınmıştır. Bu yazıda, yıllık üç milyon kilo kadar üretilen tütünün âşârının maarif hissesi eklenmeden bile, Bafra kazasının senelik âşârıyla maarife ait iane hissesi 44.412 kuruş olduğu belirtilmiş; Bafra (Erkek) Rüşdiyesinin yıllık masrafının ise ancak yıllık 11.556 kuruş olduğu dile getirilmiştir. Aynı arzuhâlde bunun dışında, *Maarif Nezareti Salnamesinde* belirtildiği üzere, devletin bir yerden aldığı maarif hissesinin % 25'i Dersaadet payı olarak ayrıldıktan sonra kalan % 75'lik pay o yerin maarif masrafları için bırakıldığı ve bu durumda Bafra'nın hakkının yenildiği söylenmiş ve İnas Rüşdiyesi için gereken tahsisatın Bafra'lıların vergileriyle fazlasıyla karşılandığı belirtilmiştir¹⁰⁵.

Şakir Paşa bu arzuhâli 14 Nisan'da Maarif Nezaretine gönderirken kendi düşüncelerinin Bafra halkıyla aynı olduğunu da ifade etmiştir. Ancak bu sırada meselenin başka bir yönü ortaya çıkmıştır. Şöyle ki tahsisatın çıkmamasına sebep Bafra'nın değil, genel olarak Trabzon Vilayetinin gelirlerinin yetersizliğidir. Yani, vilayetin diğer birçok kazasına göre daha zengin olan Bafra, vergisinin karşılığını bu sebepten alamamıştır. Fakat Şakir Paşa'nın nüfuzu sayesinde 9 Mayıs 1899 tarihinde, meselenin halledilmesine dair II. Abdülhamid'in iradesi çıkmıştır¹⁰⁶. Ardından eğitim-öğretim yılına yetiştirilmek üzere mektebe ilk tayinlerin yapılması için çalışmalar başlamıştır.

Bu arada, Bafra İnas Rüşdiyesi'ne ilk atanacak muallimelerle hizmetlinin maaşlarıyla ilgili bir sorun çıkmış, istenen tahsisat Maarifçe kabul edildiği halde küçük çaplı bir düzenleme yapılması gerekmiş¹⁰⁷, bu nedenle

¹⁰³ BOA, MF.MKT., 460/48.

¹⁰⁴ Şakir Paşa, kışı geçirdiği Samsun ve civarında çok uzun müddet kalıp bölgeyi yakından tanıma fırsatı bulmuş; bu da Bafra için önemli bir şans olmuştur. Bk. *Trabzon Gazetesi*, nr. 1308, 20.M.1316 (09.06.1898). Şakir Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul 1993.

¹⁰⁵ BOA, MF.MKT., 460/48.

¹⁰⁶ BOA, MF.MKT., 460/48.

¹⁰⁷ Taşradaki inas mekteplerinde muallime-i sâniyelik ile nakış muallimeliği birleştirilerek her

de okulun hizmete açılması bir müddet daha gecikmiştir.

İşler o kadar ağır ilerliyordu ki 1889 sonbaharında okula hâlâ bir muallime atanmamıştı. Bafra ahalisinin yeteri kadar rağbet gösterdiği okula ilk muallime-i sâniye nihayet 29 Ocak 1900 tarihinde tayin edilebildi. Leyli Kız Sanayi Mektebi mezunlarından Necibe Havva Hanım'ın göreve başlamasıyla¹⁰⁸ muhtemelen aynı tarihlerde okul da faaliyete geçti.

Bafra İnas Rüşdiyesi'nin ilk açıldığı dönemde (1900 yılında) 56 öğrencisi varken¹⁰⁹, ertesi yıl bu sayı 100'e ulaştı. O vakitler Trabzon İnas Rüşdiyesi'nde iki muallime ve 45 öğrenci, Canik (Samsun)'daki okulda da yine iki muallime ve 87 öğrenci bulunmaktaydı¹¹⁰. Bu, okulun Trabzon Vilayeti dâhilindeki en büyük kız okulu olduğunu göstermektedir. 1902 yılında okulun mevcudu 109'a çıkarak, Trabzon'daki 47 ve Samsun'daki 89 mevcutlu kız okullarından çok daha fazla öğrenciye eğitim vermeye devam etmiştir¹¹¹. 1903'te okul mevcudu 97'ye gerilemişse de Bafra İnas Rüşdiyesi hâlâ Karadeniz'deki en kalabalık mevcutlu kız okulu olma vasfını kaybetmemiştir¹¹².

1910'larda Canik Mutasarrıflığı ve Trabzon Vilayetinde artık beş adet kız rüşdiyesi bulunmaktaydı. 1911-12'de Samsun İnas Rüşdiyesi'nin 126, Çarşamba İnas Rüşdiyesi'nin 48, Giresun İnas Rüşdiyesi'nin 29 ve Trabzon İnas Rüşdiyesi'nin ise 27 öğrencisi vardı. Buna mukabil aynı dönemde Bafra İnas Rüşdiyesi'nin öğrenci sayısı 68 idi¹¹³. Yani, Samsun'daki olağanüstü artışa karşın Bafra'daki mevcut aynı şekilde gerilemişti. Öte yandan, muallime sayılarına bakıldığında, Bafra İnas Rüşdiyesi'nin bilhassa Trabzon'daki okula kıyasla biraz ihmal edildiği söylenebilir¹¹⁴.

---

iki hizmet için Darülmuaallimât mezunlarından bir muallime tayin edilmekteydi. Buna dayanarak Bafra için de bu yönde hareket edildiğinde, muallime-i sâniye olan ve aynı zamanda nakış muallimeliği görevini de ifa edecek kişi toplam 550 Kuruş maaş alacaktı ve bu durumda da muallime-i evveliliğin 500 kuruşluk maaşından fazla kazanacaktı. Tahsisat çıktığından bu 50 kuruşluk farkın Bafra İnas Rüşdiyesi muallime-i ülâsına tahsis edilmesi uygun bulundu. Sonuçta mektepteki ilk görevlilerden muallime-i evveliyeye 550 kuruş, muallime-i sâniyeye 500 ve hizmetliye de 80 kuruş tahsis edilmesine karar verildi. Bk. *BOA, MF.MKT.*, 460/48.

¹⁰⁸ Necibe Havva Hanım Bursa İnas Rüşdiyesi'nde yine muallime-i sâniyelik görevini yaparken kendi isteğiyle 4 Ocak 1900 tarihinde buradan ayrılarak Bafra'ya tayin istemiştir. Bunun sebebi ise Bursa'dayken 350 kuruş muallime-i sâniyelik maaşı alırken Bafra'da nakış muallimeliği maaşıyla birlikte toplam 500 kuruş alacak olmasıdır. Bk. *BOA, MF.MKT.*, 482/5.

¹⁰⁹ *BOA, MF.MKT.*, 539/47.

¹¹⁰ *1318 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 1563-1564.

¹¹¹ *1319 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 716.

¹¹² *1321 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 604.

¹¹³ *BOA, MF.VRK.*, 51/76.

¹¹⁴ 1903 yılında Trabzon'daki okula dört, Samsun'dakiyle Bafra'daki okula ikişer kadro tahsis

Mektebin ilk muallime-i evvelîsi, Darümuallimât mezunlarından olup İstanbul ve taşradaki çeşitli inas rüşdiyelerinde 20 yıllık hizmeti bulunan İsmet Ülfet Hanım'dır. Ancak onun buradaki vazifesi uzun sürmemiştir. Anlaşılabildiği kadarıyla otoriter bir öğretmen ve idareci olan Ülfet Hanım Bafra'daki zengin bir tüccarla tartışınca buradaki huzuru bozulur. Adam, hoca hanım hakkında "alkoliktir" iddiasında bulunur ve onu Maarif'e şikâyet eder. Trabzon Vilayeti Maarif Müdürlüğü meseleyi araştırmak üzere Bafra Rüşdiyesi (erkek) muallim-i evveli Yusuf Kenan Efendi'yi görevlendirir. Neticede hoca hanımın asla böyle bir durumunun olmadığı, tüccarın sırf garezinden böyle bir iftira atmaya cesaret ettiği anlaşılır. Gerçek ortaya çıkar ancak hanımın kasabada adı çıkmıştır artık. Bunun üzerine güya Bafra'nın iklimine alışamadığı için hasta olduğunu ve bu yüzden tayin istemek zorunda kaldığını belirttiği bir dilekçe istenir kendisinden. O da 3 Ekim 1900'de dilekçesini verir. Sonunda Maarif Nezareti tarafından İzmit İnas Rüşdiyesi muallime-i evvelîsi Bedriye Hanım ile becâyışlerine karar verilir (8 Aralık 1900)¹¹⁵.

1902 yılında mektebin baş muallimesi olarak Bedriye Hanım görünüyorsa da¹¹⁶ aynı yıl içinde onun Bafra'dan ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bu yılın Kasımında sağlık problemleriyle başı dertte olan bir muallime-i evvelînin Bafra'ya tayini yapılmış ama Remziye adındaki bu hanım Bafra'ya hiç gelmeden vazifesinden istifa etmiştir¹¹⁷. Aynı yıl bu göreve Şevkiye Hanım atanmıştır¹¹⁸; Ancak diğer bir kaynakta, Remziye Hanım'ın yerine atanan muallimenin Huriye Hanım olduğu belirtilmektedir¹¹⁹. Yine Darümuallimât mezunlarından olan Huriye Nefise Hanım, Avlonya İnas Rüşdiyesi'nde çalıştığı yaklaşık 8 ay boyunca hastalıktan kurtulamayınca istifa etmiş ve birkaç ay sonra da 1903'ün 11 Haziranında Bafra İnas Rüşdiyesi'nde çalışmaya başlamıştır¹²⁰. Yine aynı dönemde, Peralent(?) adında bir kadının mektebe atanmasıyla ilk defa bir halı muallimesi burada görev yapmaya başlamıştır¹²¹. Ancak

---

edilmişti. Bk. *1321 Maarif Nezareti Salnamesi*, s. 604. 1912'de ise Trabzon İnas Rüşdiyesi'nde yedi, Samsun ve Bafra İnas Rüşdiyelerinde üçer, Çarşamba ve Giresun İnas Rüşdiyelerinde ise ikişer muallime bulunmaktaydı. Bk. *BOA, MF.VRK.*, 51/76.

¹¹⁵ *BOA, MF.MKT.*, 539/47.

¹¹⁶ *1319 Trabzon Vilayeti Salnamesi*, s. 279.

¹¹⁷ *BOA, MF.MKT.*, 650/15.

¹¹⁸ *1320 Trabzon Vilayet Salnamesi*, s. 241.

¹¹⁹ *BOA, MF.MKT.*, 704/34.

¹²⁰ *BOA, MF.MKT.*, 712/54.

¹²¹ *1320 Trabzon Vilayet Salnamesi*, s. 241.

kısa bir süre sonraya ait kayıtlarda bu hocanın adı bulunmamaktadır. Fakat bu kez Kur'an-ı Kerim Muallimesi göreviyle Mâhiye Hanım'ın adı mektepteki vazifeliler arasında görülmektedir¹²².

1904 yılında Bafra İnas Rüşdiyesi'nin kadrosu şu şekildedir: Muallime-i evvelî Huriye Nefise Hanım, muallime-i sâniye ve nakış muallimesi Havva Necibe Hanım ve bevvâbe Ayşe Hanım¹²³.

1905 yılında ise mektebin muallime-i evvelîlik kadrosu boştu ve o sıralar mektepteki tek yetkili muallime-i sâniye Havva Necibe Hanım kalmıştı. Bir şikâyet mektubunda belirtildiğine göre, bu dönemde mektepte disiplin o denli kötülemişti ki 200 kişi olması gereken mevcut 30'a kadar gerilemişti. Ahali kızlarını bu kadına teslim etmek istemiyordu. Benzer şikâyetlerin artmasıyla durumun tetkiki vazifesi Vilayet Maarif Müdürlüğü tarafından yine Bafra Rüşdiyesi muallim-i evveli Yusuf Kenan Efendi'ye verildi ve yapılan inceleme sonunda Havva Necibe Hanım memuriyetten azledildi. Necibe Hanım'ın, mektep için istediği para ve malzemeyi veremeyenlerin çocuklarına kötü davrandığı ve hatta dövdüğü anlaşılırsa da onun işinden atılmasına sebep olan asıl şey, kız çocukları için ahlâken örnek bir muallime olmayışı idi¹²⁴. Böylece, diğerlerine nispeten uzun bir süre (yaklaşık altı yıl) Bafra'da kalan Havva Necibe Hanım, 1905'in Ağustosunda sonlarında, yeni eğitim yılı başlamadan az önce okuldan uzaklaştırıldı. Bu tarihten ertesi yılın başlarına kadar Bafra İnas Rüşdiyesi'nin İstanbul'dan atanmış muallimesi bulunmamaktaydı. Yüksek ihtimalle okul, vekâleten görevlendirilen bir ya da iki muallime ile tedrisata devam ettirildi.

1906 yılının Mart ayında Canik Mutasarrıflığı Maarif Komisyonu okul için hem bir muallime-i evvelî, hem de bir muallime-i sâniye tespit etti. Bunlardan muallime-i evvelîlik için Samsun İnas Rüşdiyesi muallime-i sâniyesi Ayşe Sıdika Hanım'ın terfi ettirilerek Bafra'ya atanması İstanbul'dan isteniyse de hoca hanımın Darümuallimât mezunu olmaması nedeniyle bu göreve getirilemeyeceği cevabı alındı¹²⁵. Muallime-i sâniyelik için ise Bafra İnas Rüşdiyesi'nden mezun Hâmiye Hanım aday olunca, usul üzere mahalinde bir komisyon kurularak bu hanım imtihana alındı¹²⁶. Hâmiye Hanım'ın

¹²² 1321 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 399.

¹²³ 1322 Trabzon Vilayeti Salnamesi, s. 347.

¹²⁴ BOA, MF.MKT., 858/40 ve 876/80.

¹²⁵ BOA, MF.MKT., 918/25.

¹²⁶ Hâmiye Hanım'ın imtihan kâğıdından o dönemdeki muallime-i sâniyelik için gereken bilgi

imtihanı kazandıktan sonra 14 Mart 1906'da vekâleten göreve başlamasıyla Bafra'daki kız mektebinin kaydına rastlanan ilk meyvesi alınmış oldu. Böylece Bafra'da bir genç kız tahsilinin sonunda muallime-i sâniyelik vazifesini ifa eder duruma gelmiş oldu. Yaklaşık bir yıl sonra Hâmiye Hanım'ın memuriyetinin asaleti de Maarif Nezareti tarafından tasdik edildi¹²⁷.

1907 yılında mektebin muallime-i evveliliğine Fatma Şâhîde Hanım getirilmişse de bu hanım Bafra'nın iklimine alışamadığından devamlı hasta olduğunu ileri sürerek yılın sonlarında istifa etmiştir¹²⁸. Bunun üzerine hemen, bu kez tedavi için İstanbul'da bulunan Manisa İnas Rüşdiyesi muallime-i evvelîsi Adviye Saliha Hanım Bafra'ya atanmış; ancak aylarca İstanbul'da kalıp tedavi olduktan sonra, o da hem de hiç Bafra'ya gelmeden 1908'in Haziranında istifa etmiştir¹²⁹. Aynı gün, daha önceden Kudüs İnas Rüşdiyesi'nden istifa eden Hatice Hanım Bafra'ya atanmış; fakat bir yıl sonra bu muallime de Bafra'dan ayrılmıştır¹³⁰. 1912 yılında okulda adlarını bilemediğimiz üç muallime vazife yapmaktaydı¹³¹ ki bu malumatın bulunduğu vesika, Bafra İnas Rüşdiyesi hakkında Osmanlı dönemine ait tespit edebildiğimiz son kayıttır.

Okul, 1928 yılında Gazi İlkokulu adını almış ve bu tarihten sonra kız-erkek karma eğitime geçilmiştir¹³². 1968 yılında artık kullanılamaz hale gelen binasının yıkılmasıyla¹³³ da Cumhuriyet devri okulunun Osmanlı'nın Bafra İnas Rüşdiyesi ile olan bağı böylece ortadan kaldırılmıştır.

---

seviyesi hakkında bir fikre ulaşmak mümkündür. Bu imtihandaki sorulardan bazıları şöyledir: "Gramer: Kelime nedir ve kaç türdür? İsmi halleri nelerdir? Coğrafya: Coğrafya nedir? Kıtaların isimleri nelerdir? Okyanusya kıtası nerededir? Asya kıtasının sınırları nereleri kapsar? İslam ve Osmanlı Tarihi: Hz. Âdem'den sonra kim peygamber oldu? Osmanlı sultanlarının birincisi kimdir? Fatih kaçınıcı padişah'tır ve Ona niçin Fatih denilmektedir." Hoca Hanımın imtihan kâğıdındaki sorulardan buraya alınanların hemen hepsine doğru ve tam cevap verebildiği anlaşılmaktadır. Bk. *BOA, MF.MKT.*, 979/32.

¹²⁷ *BOA, MF.MKT.*, 979/32.

¹²⁸ *BOA, MF.MKT.*, 1026/21.

¹²⁹ *BOA, MF.MKT.*, 1055/36.

¹³⁰ *BOA, MF.MKT.*, 1126/54.

¹³¹ *BOA, MF.VRK.*, 51/76.

¹³² Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bafra Halkevi tarafından çıkarılan bir bültende adları geçen muallimelerin Gazi İlkokulu'nda vazifeli olmaları kuvvetle muhtemeldir. Bunlar, Seniha, Hayriye ve Âlime Hanımlardır. Bk. *Bafra Halkevi*, İstanbul 1933, s. 12.

¹³³ Bundan sonra yeni binasında eğitim-öğretime devam eden kurumun adı 1997'de Bafra Gazi İlköğretim Okulu olmuştur. Bk. www.bafragaziilkogretim.meb.k12.tr.

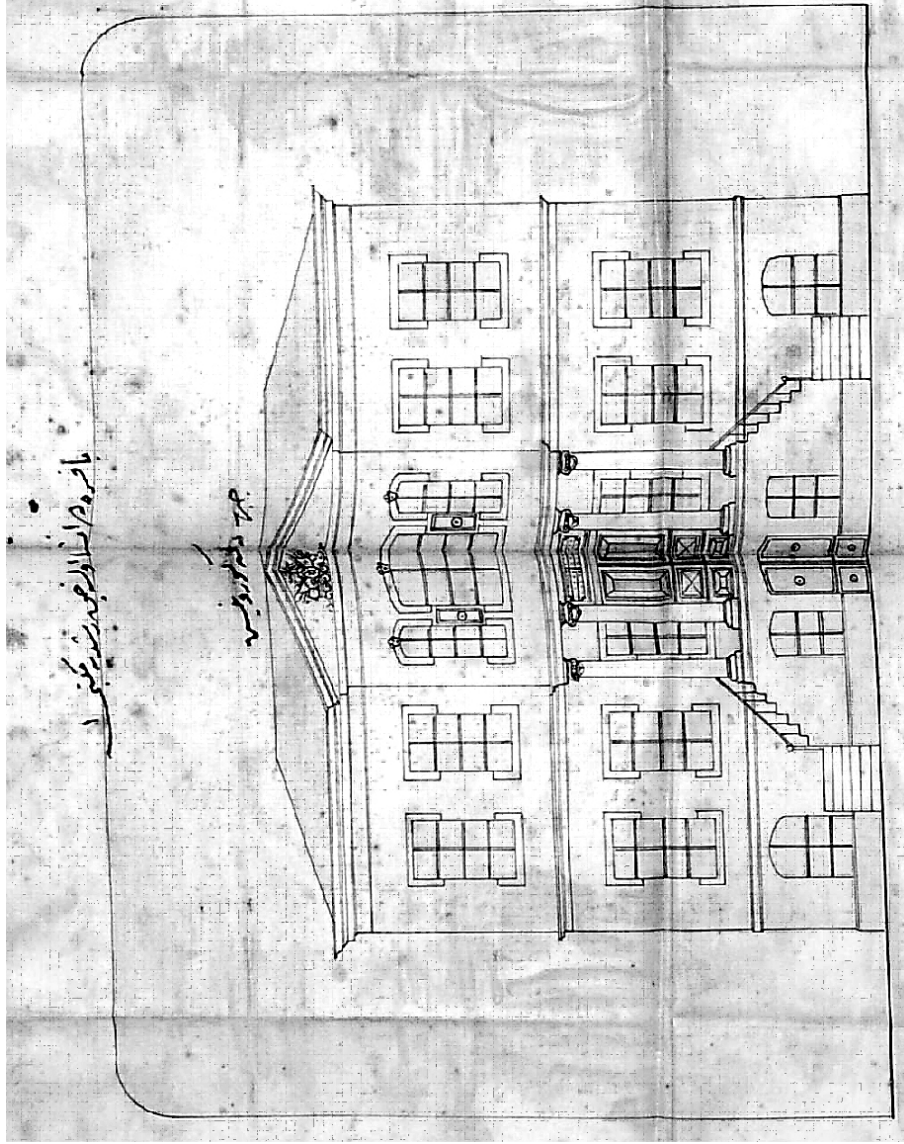
Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son yarım yüzyılında Bafra'da, önce erkek sonra da kız çocuklarının eğitimi için sarfedilen çabanın her hâlükârda başarıya ulaştığı söylenebilir. Zira öncelikle bu okulların öğretmenlerinin, sonra da buralarda okuyup mezun olanların Bafra'nın sosyal yaşantısına mutlaka olumlu katkıları olmuştur. Bu iki okulda eskiye nispeten modern bilgi ve düşüncelere sahip seçkin bireyler yetişmiş, bunların rehberliğiyle bu orta halli kazanın modernleşme süreci ivme kazanmıştır. Bafra Zükur ve İnas Rüşdiyelerine kayıt yaptıran öğrenci sayılarının yıldan yıla artması ise Bafra ahalinin bu biçimlenmeye katılmaktaki hevesi ve olumlu tavrıyla açıklanabilir.

Bafra halkının her iki okulun açılması ve faaliyetlerine devam edebilmesi ile ilgili -başta her türlü maddî özverinin sergilenmesi olmak üzere- tutum ve davranışları, açıkça bu kasaba insanının hem erkek hem kız çocuklarının eğitimi için ne denli istekli olduğunu ispat etmektedir. Ancak, yukarıda da bahsedildiği gibi Bafra'daki rüşdiyelere atanan muallim ve muallimelerin kasabadan çok kısa süreler hizmet ettikten sonra ayrılmaları dikkat çekici bir durumdur. Bilhassa bayan öğretmenlerin Bafra'da barınmamaları nedenleri arasında, bunların yaşadıkları maddi zorluklar dışında ahalinin, özellikle kasabanın zengin tüccar takımının okul üzerine olan ve bazen olumsuz da olabilen nüfuzunun da sayılması gerekir. Öte yandan okullardaki eğitim-öğretimin niteliğine muhakkak olumsuz yönde tesir eden öğretmen kadrosundaki bu normal olmayan sirkülasyonun yalnızca Bafra'ya özgü bir durum olmayıp taşrada çoğu kasabada yaşanmış olduğu da rahatlıkla düşünülebilir.

1900'lü yılların başından itibaren Bafra'daki rüşdiyeler Trabzon Vilayetindeki en büyük rüşdiyelerdendi. Erkek rüşdiyesinin bu durumu, vilayetin diğer yerlerinde açılan idadîlerin varlığıyla izah edilebilirse de tüm vilayette önceleri yalnızca üç, sonradan beş adet olan kız rüşdiyelerinden birisinin, hem de kısa tarihinin büyük bir bölümünde en kalabalık öğrenci mevcuduna sahip olarak Bafra'da bulunması dikkate değer başka bir durumdur.

Hem erkek hem de kız rüşdiyesinden mezun olanlardan -tespit edilebildiği kadarıyla- en az birer tanesinin, kendi okullarında öğretmenlik yapacak derecede eğitilip yetiştirilmeleri de okulların Bafra'ya olan katkısını gösteren makbul birer örnek sayılmalıdır.

Bugün de kullanılan Bafra Zükür Rüşdiyesi binasının keşif defterine göre inşa planı. (BOA, MF.MKT., 605/12.)